

Нұрпейіс Байғанин

Нарқыз

Нұрпейіс Байғанин
Нарқыз

http://www.litres.ru/pages/biblio_book/?art=22579070

НАРҚЫЗ:

Содержание

НАРҚЫЗ

4

Конец ознакомительного фрагмента.

21

НҰРПЕЙІС БАЙҒАНИН НАРҚЫЗ

НАРҚЫЗ

НҰРПЕЙІС БАЙҒАНИН

(1860–1945)

Өткеннен жыр бастайын,
Кіші жүз – Әлім Алшыннан.
Бұрынғы өткен бұл сөзді
Тыңда халқым, қартыңнан.
Сейіт қызы Айшадай
Айдай сұлу жарқыннан,
Кедей қызы болса да,
Нұрлы өнердің күшімен
Әр нәрсеге талпынған.

Өлең айтып, ән созған
Домбыра тартса, топта озған,
Өлең-жырды ағытып

Шаршы топта жақ тозған,
Ару еді нұр шалқып,
Балуан еді даңқы артық
Жауырын жерге тимеген,
Талай мықты балуанды,
Тұмақ құрлы көрмеген.
Жығылуды білмеген.

Бәйгесіне ат алған,
Алғыс алған, бата алған.
Айша сұлу жасынан
Балуандығы асқан соң,
«Нарқыз» болып атанған.
Ажарына көз салсаң,
Нұрланған ай сияқты.
Мінезінен сынасаң –
Көрген адам ұнатты.
Және жүйрік жауапқа,
Құрбы көңлін құлатты.

Балтыр еті – бесіктей
Омырауы – есіктей.
Жауырыны – қақпақтай.
Желкесіне ораған
Бұрымы бар тоқпақтай.

Келбетіне қарасаң,
Ерден озат көрінген.
Кербездігін айтайын:

Басуға аяқ ерінген.
Жиынды жерде жырласа,
Әсем сұлу әнінен
Тау бұлағы төгілген.
Өнер, келбет, балуандық
Бір өзіне берілген.
Айналаға сүйікті,
Салтанатпен жүріпті.
Домбырасы қолында,
Сөзін елге тыңдатқан,
Ақылы артық білікті.

Сол заманда сол жақта
Ел билепті Мәмбет хан.
Қарауындағы халыққа
Көрсетпепті атар таң.
Хан ағасы таз екен,
Ақылы да аз екен.
Інісі хан болғанға
Қарап жүріп мәз екен...
Әмірі зор Мәмбет хан
«Қыз берсін, – деп, – ағама!»
Сейітке күш сөз айтқан.
Хан айтқан соң амал жоқ,
Көнбейтұғын заман жоқ:
«Хан сөзінен шығатын, –
Депті Сейіт, – шамам жоқ!»
Келген елші кісіден
Осыны естіп, аһ ұрып,

Нарқыз тынған ішінен...
Нарқыз сонда қорланды:
«Мен екем ғой бағам жоқ!»

Әке тілін алмаймын,
Тазға болып тәуелді
Тіршілікте бармаймын!
Өлең айтып зарлаймын,
Домбырамды өңгеріп,
Дүниені шарлаймын.
Құрым іліп жүрсе де,
Осы жатқан халықтан
Өз теңімді таңдаймын...
Ол сертімнен танбаймын!»

Осыны айтып, бота көз
Ақбоз атқа мінеді.
Ер қасына шашақты
Домбырасын іледі.
Қайда сауық, жиын той
Ортасында жүреді.
Қыз күйігін зарлаған
Елі-жұрты біледі.
Жаны ашырлар, жақындар
«Қайран боздақ – бота көз!»
Деп ішінен күйеді.

Көшіп, қонып жүретін
Ханның байтақ мекені.

Нөкерлері қасында,
Салтанатпен Мәмбет хан
Көш алдында кетеді.
Түлкі тұмақ басында,
Ақбоз аты астында,
Күміс сапты қамшыны
Мықынына таянып,
Мәмбет ханның алдынан
Біреу кесіп өтеді.

Оны көрген Мәмбет хан
Ашуланып сөйледі:
– Мен Мәмбет хан болғалы,
Хандық бақыт қонғалы
Абыройымды жан төкпеген.
Қадірлі едім көпке мен.
Халық билеп, хан болып,
Қолым неге жетпеген!
Бұрын-соңды алдымнан
Ешкім кесе өтпеген.
Қасымдағы нөкерден
Бір бесеуің барыңдар.
Хан алдынан кесе өткен
Жігітті ұстап алыңдар,
Басына қайғы салыңдар.
Ханың қорлық көргенде
Аянар не шағың бар?

Білдiңдер ме, халайық,

Ақын сырын ашады.
Жігіт емес, ол біреу
Ханның қуған жасағы,
Өзімізге белгілі
Нарқыз еді қашанғы.
Астындағы атына
Нарқыз қамшы басады,
Бес жігіттен қашады,
Бір белестен асады.

Қырдың асты шабынды,
Көрінбейтін таса еді.
Аттан түсе қалады,
Тартпа менен айылын
Қатты тартып алады.
Қашатұғын бұл емес
Бес жігіттен жаңағы.
Найза, қылыш қолында,
Бес жігіт те ағады,
Келе найза салады.

Мақталы екі шапаннан
Қарулары өтпеді.
Маңайына келе алмай,
Кейбіреуі шеттеді.
Кейі қайрат қылса да,
Нарқыз елең етпеді.

Нарқыз қайрат бастады,

Бес жігіттен саспады.
Бойын ашу басқаны,
Ақбоз атпен ұмтылып

Бес жігітті атынан
Жұлып-жұлып тастады.
Бес жігіт күні тарылды,
Қол қусырып бағынды.
«Өзің біл, – деп, – ағатай!»
Ер Нарқызға жалынды.
Қаһарман қыз сөйледі,
– Бері қарандар, ей! – деді.
Бәріңде де ақыл бар,
«Қой қорықса, ешкіні
«Апа» дейтін нақыл бар.
Қызды ағалап жалынған
Ылғи, – дейді, – «батырлар»!
Білемісің, жігіттер,
Адасып айтқан сөзіңді?
Адырандап келдіңдер,
Аңғармай-ақ өзімді.
«Ағатай» деп айтпасаң,
Ояр едім көзіңді.

Не десем де бағындың,
Бағынып, маған жағындың.
«Апатай» деп айта алмай,
«Ағатай» деп жалындың.
Байқадыңдар затымды,

Білмедіндер атымды.
Хандарыңа айтыңдар
Көрдiк деп бiр ақынды,
Ақын емес, батырды...
Оған қалай теңейдi,
Сонау тазша қатынды?!
Әуре болмай қайтыңдар,
Мiнiңдер де атыңды!

– «Мiнген аты жараған,
Қаса арғымақ шын жүйрiк,
Сағағынан үзiлiп,
Басы көкке қараған.
Бiздi көрiп ырғытты,
Құс дер едi оны адам.
Шапқан сайын үдедi,
Күдiрден күдiр асқанда,
Бiздiң мiнген тұғырлар
Болдырып жолда жүрмедi.
Iлесiп көрдiк қарасын,
Кiм екенiн бiле алмай,
Болжай алмай шамасын.
Әрлi-берлi шапқан соң,
Көрсетпей кеттi қарасын.

Жүйрiкке не амал қыласың?
Әдейi өткен кiсi екен,
Атының бiлiп шамасын.
Осыған ханым нанасың!»

Деді осылай бес жігіт,
Ханның келіп алдына.
Нанды Мәмбет, жігіттің
Сөзіне құлақ салды да.
«Нөкерлерім, сырласым,
Таң қаламын, ғажап жан
Ол не қылған өктем» деп,
«Алдиярым айтпай алдымнан,
Жолымнан өтіп кеткен» деп.
«Хан әмірі өктем» деп,
«Талай сондай қашқынға
Әмірім менің жеткен» деп,
Ашуланды Мәмбет хан
Ақбоз атты жолшыға
Кіжінді «адам неткен?!» деп.
Бұйрық берді хан сонда:
«Көк аттыны бағындар,
Көк ат мінген адамды,
Жібермей ұстап алындар.
Көк аттыдан қорланып,
Қапа болған шағым бар.
Қайрылмай кеткен адамға
Өткізетін зәрім бар.
Бүгін қашып кеткенмен,
Ертең алар арыш бар!..»

Мәмбет жарлық салады,
Жасауылдар жарлығын
Дереу қабыл алады.

Жолаушы мен жортушы
Жүрер жолдың торабын
Жасауылдар бағады.
Көк аттылар кездесе,
Ханға айдап барады.
Тергеп жауап алады.
Жауап берген көктіге
Ылғи дүре соғады.
Бейнет шегіп талайы
Жылап кетіп барады.
Жасауылдар жалаңдап,
Қарауыл тағы қарады.
Көк ат мініп жүруден
Енді халық қалады.
Осы хабар халыққа
Құйынша тез тарады.
Осыны естіп ер Нарқыз
Ойға салып қарады:
«Мәмбет ханды көрсем» деп,
«Ерлігімді көрсетіп,
Қорықпай жауап берсем» деп.
«Сырымды алар сол төре,
Көрінбей қашып жүрсем» деп.
«Қабырғама ақыл салайын,
Ойлайын ойдың талайын,
Ел жиналған ас болса,
Ақбоз ат мінген қалыппен,
Саспай ханға барайын.
Көкірегі қара хан,

Алдынан ел тараған.
Көп ішінде бармасам,
Хан жолдасы – көп адам,
Жалғыз барсам қапыда
Ұстап алар аламан.

Жиында барсам, егер де
Айтармын көпке сөзімді.
Жиылған жиын көп халық
Қорлыққа бермес өзімді.
Көп ішінде сөйлеймін
Айтайын деген сөзімді.
Сонда халық көзімен
Көрсін менің күшімді,
Білсін менің ісімді!

Жалғыздық түсіп қазір мен
Қайырсыз ханнан ығысып,
Көріп жүрмін қысымды.
ұлы жиын той, аста
Күреске түссем белсеніп,
Жиылған көрер сұсымды».
Осыны Нарқыз ойлайды.
Көңілінде жігер, қайраты
Асқан сайын Нарқыз да
Бұл талабын қоймайды.
Жақын күнде жиын, ас
Тап бұл жылы болмайды.
Малы семіз, халық шат,

Аман шығып сол қыстан,
Келесі жаз болғанда
Көп дәулетке көңіл мас.
Күзінде өлген Жарлығас,
Осы байдың асына
Сауын айтып халыққа
Бермек болды сыйын-ас.
Ас бермек елге санат-ты,
Әркімдер атын жаратты.

Астың күні жеткенде,
Бәйбішелер байсалды
Бай асына саба артты.
Алшын, Жаппас, көп Шекті
Он екі ата Байұлы
Жолдың шаңын боратты.

Ел билеген би, болыс
Ас беретін мырзаға
Ата жолы осы деп
Шәйіге жамбы орапты.
Орнаған дәулет шағымда
Қызметімді көрсін деп,
Жағалбайлы, Жетіру
Ат шаптырған еліне.

Келсін деп оған тағы да
Тама менен Табынға,
Рамазан, Төлеуге,

Кердері мен Керейтке,
Ат жетер жердің шегіне,
Он алты болыс еліне
Аян болған ас екен.
Көлдей қымыз шалқыған,
Ішкен адам мас екен.

Жүйріктерді санаса,
Бес жүз сексен ат екен.
Балуан келді одан көп,
Асқа тіккен бәйгесін
Сонда жығып алам деп.
Ат пен түйе бәйгеге
Күшімді бір салам деп...

Келді балуан әр жерден,
Айтса мақтау сиярлық
Сандақтары әр елден.
Осы ас көпке даң болды,
Асқа сойған көп малдан
Аққан өзен қан болды.
Бұрын-сонды көрмеген
Талай адам көрісті,
Есен, сәлем берісті.
Ас қызығы ұласты,
Арада неше күн асты.
Ат жаратып келгендер
«Ат шаптыр» деп шуласты.
Ат айдайтын көмбені

Бәлен жерден шапсын деп
Ас басқарған мырзаның
Айтқан сөзін жөн көрді...

Салтанатты жүргені,
Астына ақбоз мінгені;
Неше түрлі асыл зат
Мақпал, жібек кигені;
Ер мүсінді, сүйкімді,
Жүргені жұрт түйдегі;
Құрбысынан мінезі өр,
Үсті-басы сары ала,
Балағында алтын зер.
Дөңгелек жүз, көрікті,
Шашын түйіп төбеге
Баса киген бөрікті;
Түрме белбеу белінде,
Кім екенін білдірмей
Нарқыз асқа келіпті.

Ас үйлерін тіккен жер
Ұлы Жемнің саласы,
Қалың жыңғыл ағашы.
Айғараның ақшаты,
Саралжынның сағасы.
Асқа келген көп адам,
Жөңкіле қырға шығады.
Өтетілеу бір жарлы
Түйе мініп астына,

Қорағашқа ту байлап,
Туды ұстап тұрады.

Кептен шығып бес кісі
Ат айдады бәйгеге.
Жемнің бойы шаң болып,
Түсіп жатыр әуреге.
Биік дөңнің басында
Ел жиылып болған соң,
Бәтуаға келісті:
«Ат айдаушы жігіттер!
Ұрлап шабу болмасын!
Буаз төбе шенінен
Балаларды бағындар.
Балаларды асырып,
Бері өздерің қалыңдар.
Аттар қайтқан кезінде
Сендер дереу шабындар.
Бұғып келіп қоспасын
Соған көзді салындар!»

Сілтеу берген жерінен
Тізе қосып көп бала,
Жүйріктермен жөнелді.
Ат шапқан жер шамасы
Екі көштей жер еді.
Жүйрік сіңір созады,
Тұяқтан жер тозады.
Айқай, ұран шыққанда

Кей жүйріктер озады.
Жемнің бойы айқай-шу,
Шұбатылды тозаңы.
Сол бәйгені көргенде,
Жүрек тулап кеуденде
Делебеңіз қозады!..

Ат бәйгесін көрді көз,
Күрес бастар келді кез.
Жарқын-жарқын естілді
– Балуан шықсын! – деген сөз.

Жұрт отырды айналып,
Орталарын кең салып.
Балуандарын әркімдер
Күресуге келді алып.
Қызығын көзбен көруге,
Анталап тұр ел-халық.

Талай топта күрескен
Шықты сонда балуан қыз.
Сипатына көзің сал,
Енді қапы қалмаңыз:
Көзі гауһар көз талған,
Бойы шынар ырғалған.
Мүсініне қарасаң
Шығар едің құмардан!
Қымқап шапан киінген,
Мақпал шалбар зер салған.

Түрме белбеу белінде.
Алып-ұшып жүрегі,
Топта қызып сүйегі,
«Келіндер, – деп, – балуандар!»
Нарқыз қарап күледі.
Бұрын-соңды болған жоқ
Бұл Нарқыздың теңдесі.
Балуандардың көргенде,
Түсер еді еңсесі.

Балуан Нарқыз шыққан соң
Балуандар тұр кідіріп,
Күрескенше Нарқыз тұр
Даярланып, түйіліп.
Кейде бір сөз айтады
Жұрт алдында иіліп:
– Атым әйел болса да,
Нарқыз болып туғанмын.
Мақтануға сыйғанмын.
Талай-талай балуанды
Жерге бұлғап ұрғанмын.
Қарсыма ешкім келмеген,
Мерекелі жиында
Жанға бәйге бермегем.
Топта шығар айбатым,
Халыққа аян қайратым.
Бұл жиында бар ма екен,

Конец ознакомительного фрагмента.

Текст предоставлен ООО «Литрес».

Прочитайте эту книгу целиком, [купив полную легальную версию](#) на Литрес.

Безопасно оплатить книгу можно банковской картой Visa, MasterCard, Maestro, со счета мобильного телефона, с платежного терминала, в салоне МТС или Связной, через PayPal, WebMoney, Яндекс.Деньги, QIWI Кошелек, бонусными картами или другим удобным Вам способом.